

En hemvändare av sällsamt slag

Åsa Dahlberg-Ohlsson

Den 25 januari 1882 tar Else Nilsson-Åberg från Bessinge, Östra Sallerups socken sitt liv. Hon hänger sig i sin cell på Malmö Länsfängelse, där hon sitter som en av tre häktade och dömda för det uppmärksammade så kallade Bessingemordet. Om Bessingemordet – Se FAKTARUTA

Att hennes kropp begravdes två dagar därefter visar ett dokument från fängelset, daterat den 27 januari 1882 och undertecknat av fängpredikanten P. Sjöholm.

Man kan förmoda att detta sker på fängelsets egen begravningsplats, men det som inte står i dokumentet är att det är en huvudlös kropp som grävs ner! Hennes huvud följer nämligen inte med ner i jorden, utan det behåller fängelseläkare August Wingstrand som anatomiskt studieobjekt.

Och därmed startar denna historia om ett kraniums färd och förvandling. Från mänsklig kvarleva - till anatomiskt studieobjekt - till museiföremål - och till sist tillbaka till mänsklig kvarleva. En färd som i just detta fall skulle vara i exakt 46 521 dagar. En lång tid för ett kranium att hitta hem.

Det var inte alls ovanligt vid denna tid, i slutet av 1800-talet, att man inom medicinska och naturvetenskapliga kretsar insamlade delar från människor. Inte bara för att studera kroppens anatomi, utan även för jämförande studier.

Man trodde sig nämligen ha klara belägg för att man genom kraniers olika mått och utseende kunde systematisera mänskligheten och dela in den i olika grupperingar utifrån ras, kultur och religion – ja, till och med utifrån mentala,

sociala och kriminella drag. Elles kranium behölls kanske av just den sistnämnda anledningen. Fängslad för anstiftan till mord sågs hon ju som kriminellt belastad.

Den här typen av insamling gjordes världen runt och fortsatte en bra bit in på 1900-talet. I Sverige fick det sin kulmen under 1920- och 30-talet, efter att Rasbiologiska institutet i Uppsala grundades 1921.

Material insamlades från fängelser och mentalsjukhus men även genom utgrävningar och forskningsexpeditioner utomlands, och flertalet objekt kom till Sverige genom oetiska metoder. En hårt utsatt grupp blev också vår egen minoritetsbefolkning samerna, som till och med fick sina gravar plundrade.

Else Nilsson-Åberg var med andra ord långt ifrån ensam om att förvägras den sista vilan i frid.

I mars 2005 gav den svenska regeringen i uppdrag till flera statliga museer och universitetsinstitutioner att inventera sina samlingar. Detta i syfte att finna mänskliga kvarlevor, men då främst från världens ursprungsbefolkningar. Statens museer för världskultur, vars verksamhet främst kretsar kring etnografiska kulturer, hade redan innan startat en internationell dialog utifrån sina samlingar. Det inventeringsarbete som följde efter regeringens uppdrag har bidragit till att fler mänskliga kvarlevor registrerats och flertalet repatrierats, det vill säga återlämnats till sina ursprungsländer. Men mycket arbete återstår.

Själva diskussionen om repatriering har dock förts bland ursprungsfolk världen runt alltsedan 1970-talet, i takt med att det politiska

medvetandet och kravet på självbestämmande ökat. Repatriering handlar om den självklara rätten till det förflutna och till sina förfäder. Det handlar också om försoning, ett sätt att erkänna den orätt som gjorts, att ge tillbaka det som stulits.

Inom Sametinget har ett omfattande arbete länge bedrivits med att återupprätta de brott som gjorts mot samerna när det gäller stöld av mänskliga kvarlevor. Exempel på repatriering inom landet är Soejvengeelle (skuggmannen på sydsamiska) som år 2002 blev återbegravd i sin ursprungliga grav vid Atoklimpen i Tärnaby. Någon minns kanske även striden om kraniet efter Levin Dombrowsky, som till slut jordsattes på den gamla judiska kyrkogården i Malmö år 2005. Dombrowsky tog som 25-åring sitt liv i Lunds stadshäkte 1879 och kraniet hade sedan dess ingått i Lunds universitetssamling.

Makabra syner dansar framför ögonen när man betänker hur ett kranium befrias från sina mjukdelar. I Elses fall finns en osmaklig beskrivning över hur August Wingstrand låtit kråkorna göra jobbet. Sant eller osant – en ryslig tanke är det likafullt.

Elses kranium sågades även itu, i två halvor och på den blottade huvudskålens insida gjorde August Wingstrand anteckningen ”Hustru Elsa Nilsson från Bäsinge, hängd å Malmö slott 1882”. Och tur var väl det, för hade inte denna anteckning gjorts, hade inte denna historia heller fått det slut som den här får.

Kraniet följde hur som helst med Dr Wingstrand när han senare återvände till sitt barndomshem i Västergötland. Där hamnade det efter hans död bland den privata kvarläten-skapen. Även där hade historien kunnat sluta, men när brorsonen Karl Georg Wingstrand råkade hitta kraniet tog han hand om det. Han var själv zoolog, så det föll sig väl naturligt att intressera sig för ett sådant fynd. När han sedan år 1955 tillträdde professorstjänsten vid Institutet för jämförande anatomi, vid Köpenhamns universitet fick kraniet följa med honom dit.

Så var Elses kranium åter i närheten av sitt geografiska ursprung, men fick under de följande trettio åren tjäna som studieobjekt för studenter i Köpenhamn.

År 1966 kunde man i en skånsk dagstidning läsa om de två hembygdsforskarna Gunnar Andersson, Bessinge och Arvid Dahlin, Hörby som i Frosta härads tingshusarkiv (nuvarande Hörby Museum) satt och grävde i arkivhandlingarna för att fördjupa sig i det gamla morddramat från 1881. En del oklarheter fanns, bland annat kring Elses öde. Men efter reportaget fick Gunnar Andersson ett telefonsamtal från Lund – det var från professor Wingstrands syster som kunde berätta att hennes bror nog hade Elses kranium i Köpenhamn. Och så kunde föremål och arkivhandlingar för första gången föras samman.

När Wingstrand tjugo år senare stod inför sin pensionering, tog han så beslutet – han paketerade kraniet efter Else Nilsson-Åberg tillsammans med arkivhandlingarna och ett medföljande gåvobrev, och skickade försändelsen till Malmö Museer som gåva, med en önskan om att något med tiden skulle rättas till. Att gåvan ställdes till just Malmö Museer/Malmö slott har sin förklaring i att Malmö slott tidigare inrymde Malmö Länsfängelse. Alltså platsen för Elses död.

Kraniet registrerades som museiföremål MHM 007306 men ställdes aldrig ut av etiska skäl. Själva berättelsen ingick däremot i vandringsutställningen Svåra saker/Farliga saker som visades på flera platser i Sverige åren 1999-2000. Men just för att väcka tankar kring frågor om etik och mänskliga kvarlevor i utställningar, utelämnades föremålet och besökarna fick stirra in i en tom monter.

I mars 2008 besöktes Hörby Museum av tjänstemän från Malmö Museer och vid tillfället dryftades bland mycket annat även möjligheten till repatriering av Elses kranium. Hörby Museum åtog sig att tillsammans med Frosta härads hembygdsförening undersöka

Östra Sallerups kyrka där Else slutligen fick begravas i sin hembygd. Bild: Gunnar Åkesson.

möjligheterna, och frågan ställdes vidare till Västerstads församling, i vilken Elses hemort Bessinge ligger.

Vid församlingens kyrkorådsmöte den 25 juni 2008 beslutades att kraniet kunde sättas ner vid Östra Sallerups kyrka, till vilken Else en gång hörde. Kyrkoherde Eva-Karin Lindgren åtog sig även att kontakta en mycket nära släkting till Else för ett medgivande. Detta blev två mycket avgörande punkter till att den ansökan som Hörby Museum och hembygdsföreningen

därefter ställde till Malmö museer "med begäran om utlämning av föremål" skulle beviljas i januari 2009. Och efter några mindre praktiska beslut kring nedgrävningsplats, tid och datum för ceremonin, skyltbeställning med mera kunde vi äntligen se fram emot att slutföra det här lite speciella uppdraget.

Och så skedde. Den 9 juni 2009 genomfördes själva slutakten vid Östra Sallerups kyrka. En delegation från Malmö Museer togs emot av representanter från hembygdsföreningen,

Elses sista viloplats, kistan och graven, båda väl anpassade för sitt ändamål. Foto från Malmö Museer, fotograf Jenny Thornell.

tjänstemän från Hörby Museum och Västerstads församling.

Med sig hade delegationen en liten nygjord låda i vackert blankputsad träslag, med detaljer och handtag i mässing. En cirka 25x30 centimeters box tillverkad av Malmö Museers museitekniker enkom för Elses kranium och denna mycket speciella tilldragelse.

Så fick Else begravas i sin hembygd till slut. Eva-Karin Lindgren höll en finstämd och minnesvärd stund för alla närvarande denna soliga och lätt blåsiga sommardag. Även ett par inbjudna gäster, avlägsna släktingar till Else närvarade under akten.

Och när kyrkklockorna klämtade och vi fick påpekat för oss att det var samma klocksång, ifrån samma klockor som nu gick ut över bygden som då under Elses tid här, tror jag att vi alla kände en rysning, en förnimmelse av historiens märkliga vingslag som svepte över oss.

Elses kranium fick sin sista vila intill norra delen av muren runt kyrkan. På muren har Frosta Härads Hembygdsförening ordnat att en minnesskylt finns uppsatt för den som vill besöka platsen.

Under arbetet med det här repatrieringsärendet kom jag flera gånger att fundera kring detta med mänskliga kvarlevor. Att arbeta på museum innebär att ibland möta mänskliga kvarlevor i samlingarna. Oftast handlar det dock om ett arkeologiskt material, vilket innebär icke namngivna lämningar. Men gör det någon skillnad?

Att som Else få sitt kranium fraktat omkring i 127 år är en nog så konstig tanke att tänka, att ställas inför - och det gäller för oss alla. De existentiella frågor vi har inför vår egen död, rymmer inte bara vart själen tar vägen, även detta: Var ska min kropp hamna? Få vill väl hamna som föremål i en museisamling, som utställd i en monter eller som studieobjekt hos en klass studenter? Någon väljer att genom donationskort själv överlämna sin kropp till

Minnesskylten på kyrkogårdsmuren. Bild: Gunnar Åkesson

forskning, eller som organgivare. Men då är det självvvalt.

Vad är en människa? Ett föremål? En kvarleva? Jag slog upp orden och gjorde denna sammanställning – att läsas som ett poem.

Dessa blev mina slutord vid Elses begravning - och blir så även här:

Människa

person, individ, varelse
kropp, själ, allt kött
kvinna, man, människobarn
jordebarn, homo sapiens
skapelsens krona, guds avbild
levande väsen, mikrokosmos

Föremål

Pjäs, pryl, pryttel
grunka, ting, tingest
manick, mackapär
persedlar, effekter
sak, objekt
exemplar

Kvarleva

Rest, relik, reminiscens
Aska, mull, stoft
Stofthydda, ben, skelett
Någons döda kropp
Lämning, återstod

Nu är MHM 007306 inte längre ett museiföremål, en sak, ett objekt - utan en kvarleva, en

jordfäst återstod av människobarnet, kvinnan, personen Else Nilsson-Åberg född 8 november 1846, död 25 januari 1882.

Hembygdshistoria kan också vara att förlåta. Östra Sallerups församling har fått en hemvårdare av sällsamt slag.

Efterord

I ett reportage i Skånska Dagbladet kort tid efter jordfästningen, tog en privatperson på sig hela äran av repatrieringen. Denna artikel i Frostabygden 2013 blir härmed en rättelse gällande innehållet i nämnda reportage: samtliga moment som ledde fram till repatrieringen av Elses kranium initierades och utfördes av tjänstemän från Malmö Museer, Hörby Museum, samt av styrelsen för Frosta Härads Hembygdsförening och personal vid Östra Sallerups församling.

Litteraturtips för den som vill läsa mer om Bessingemordet:

Gunnar Andersson, Morddramat i Bessinge 1881/Frostabygden 1993

Joakim Andersson, Ett mord, en by och några levnadsöden: Bessinge 1881/ Utgiven av Eslövsbygdens släkt- och folklivsforskare 2001

Klas Lithner, Ett kranium berättar/Sydsvenska medicinhistoriska sällskapetets årsskrift 1994

Klas Lithner, Triangeldrama i Bessinge slutade med mord/Nordisk kriminalkrönika 1995

FAKTARUTA

Bessingemordet inträffade den 21 november 1881 på gården Bessinge no 6, Östra Sallerups socken. Gårdsägaren Ola Månsson sköts till döds genom fönstret i sitt bostadshus. Länsman George Krook häktade tre personer för dådet; drängen Per Sjöstedt, drängens morbror Jacob Eld från Södra Rörum, samt den mördades hustru Elsa Nilsson-Åberg. Ett triangeldrama låg bakom, där hustrun och drängen inlett en relation och lejde Jacob Eld för att bli av med maken. Alla tre satt på Malmö Länsfängelse under häktningstid och rättegång. De dömdes för mord och anstiftan till mord. Både Per Sjöstedt och Jacob Eld frigavs 1908. De återvände då till Bessinge respektive Södra Rörum. Per Sjöstedt levde till 1949, Jacob Eld till 1928. Både Ola Månsson och Per Sjöstedt är begravda i Östra Sallerup. Historien blev känd som *Bessingemordet* för hela svenska folket i TV-serien Skånska Mord, som producerades av Malmö-TV och sändes 1986.